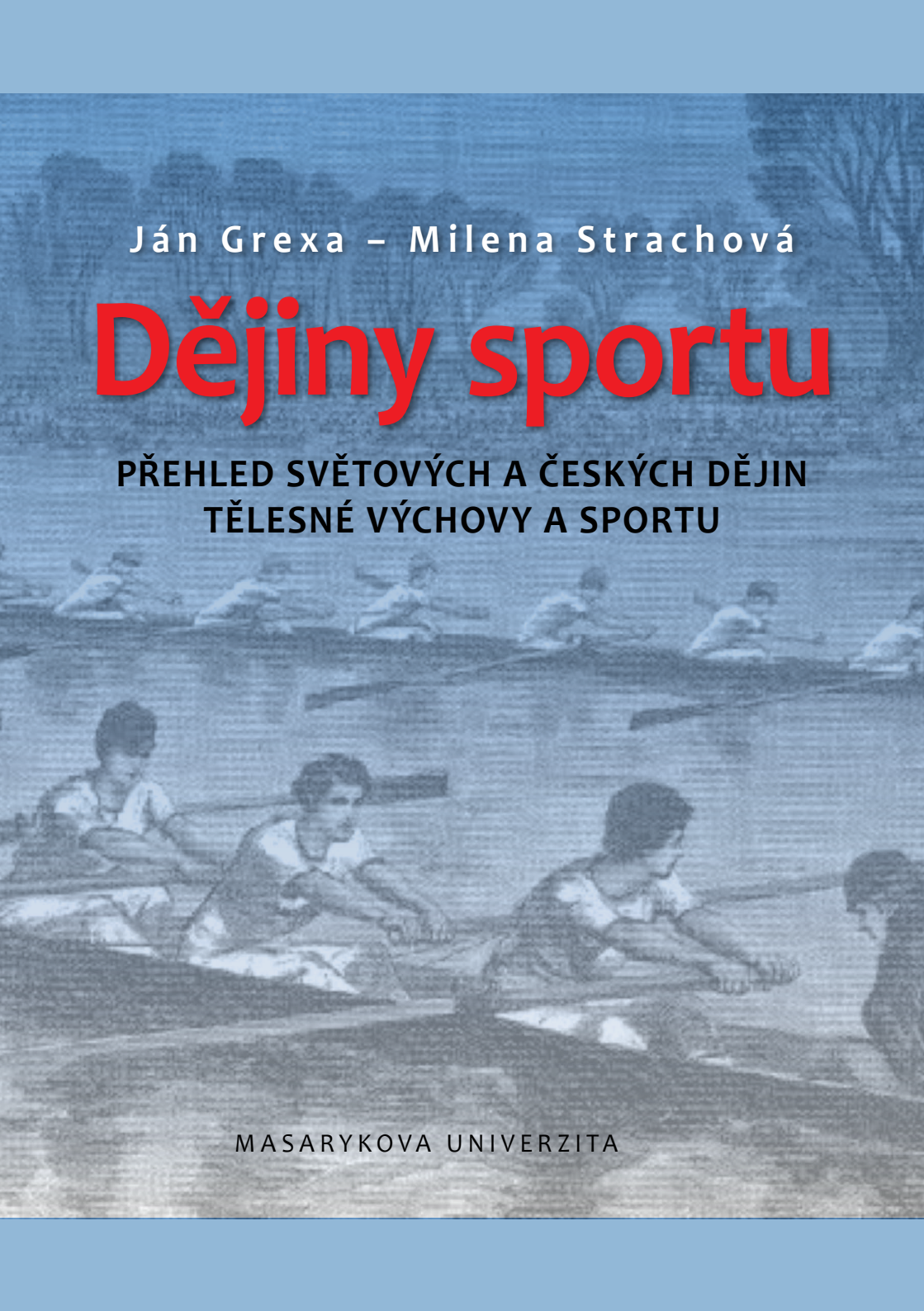

A blue-toned background illustration depicting a rowing team on a lake. Several rowers are visible in the distance, and in the foreground, three rowers are shown in more detail, leaning forward in their boats. The scene is set against a backdrop of trees and a distant shoreline.

Ján Grexa – Milena Strachová

Dějiny sportu

PŘEHLED SVĚTOVÝCH A ČESKÝCH DĚJIN
TĚLESNÉ VÝCHOVY A SPORTU

MASARYKOVA UNIVERZITA

Masarykova univerzita
Fakulta sportovních studií

DĚJINY SPORTU

**Přehled světových a českých dějin
tělesné výchovy a sportu**

Ján Grexa – Milena Strachová

Brno 2018

Vědecká redakce Masarykovy univerzity

prof. RNDr. Jana Musilová, CSc.

Mgr. Iva Zlatušková

prof. RNDr. Zuzana Došlá, DSc.

Mgr. Michaela Hanousková

prof. PhDr. Mgr. Tomáš Knoz, Ph.D.

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.

prof. PhDr. Petr Macek, CSc.

Mgr. Josef Menšík, Ph.D.

Mgr. Petra Polčáková

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.

prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.

prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.

Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

PhDr. Alena Mizerová

Recenzenti: Prof. PhDr. Marek Waic, CSc.

PhDr. František Kolář, CSc.

© Ján Grexa, Milena Strachová, 2011

© Masarykova univerzita Brno, 2011

ISBN 978-80-210-9112-2 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-5458-5 (brožovaná vazba)

OBSAH

ÚVOD 7

I. DÍL – Přehled světových dějin sportu

I. DĚJINY SPORTU V PRAVĚKU (cca 2,5 mil.–4000 př. n. l.)

1. Všeobecná charakteristika pravěku, vznik a vývoj člověka 15
2. Vznik a vývoj tělesných cvičení a dalších fyzických aktivit 17
3. Formy tělesných aktivit 20

II. DĚJINY SPORTU VE STAROVĚKU (4 000 př. n. l.–476 n. l.)

1. Všeobecná charakteristika období 23
2. Rozvoj starověkého sportu v zemích otrokářského východu 23
3. Vývoj starověkého sportu v řecké antice 28
 - 3.1. Výchova v Athénách a ve Spartě 31
 - 3.2. Panhelénské hry 33
 - 3.3. Olympijské hry starověkých Řeků 35
4. Starověký sport v římské antice 44

III. DĚJINY SPORTU VE STŘEDOVĚKU (476–1650)

1. Všeobecná charakteristika období 51
2. Středověký sport v raném feudalismu 53
3. Středověký sport ve vrcholném feudalismu 55
 - 3.1. Rytířská výchova 55
 - 3.2. Sportovní aktivity venkovského a městského lidu 58
 - 3.3. Středověký sport měšťanů 59
4. Středověký sport v období humanismu a renesance 60
 - 4.1. Praktické formy sportovních aktivit 61
 - 4.2. Rozvoj teorie sportu a školní tělesná výchova 62

IV. DĚJINY SPORTU V NOVOVĚKU (od r. 1650)

1. Vývoj sportu v období vítězství kapitalismu (1650–1789) 67
 - 1.1. Všeobecná charakteristika období 67
 - 1.2. Vývoj sportu v období nástupu kapitalismu 68
 - 1.2.1. Osvícenci a tělesná výchova 68
 - 1.2.2. Tělesná výchova ve filantropinech 70
 - 1.2.3. Počátky moderního sportu v Anglii 72
2. Vývoj sportu v období rozvoje kapitalismu (1789–1870) 74
 - 2.1. Všeobecná charakteristika období 74

2.2.	Vznik národních tělovýchovných systémů	74
2.3.	Rozvoj moderního sportu	79
3.	Vývoj sportu v období imperialismu (1870–1918)	82
3.1.	Všeobecná charakteristika období	82
3.2.	Modernizace a reforma tělovýchovných systémů	84
3.3.	Tělesná výchova žen	87
3.4.	Tělesná výchova mládeže	89
3.5.	Dělnická tělovýchova a sport	90
3.6.	Mezinárodní rozvoj sportu	90
3.7.	Obnovení olympijských her	94
4.	Vývoj sportu v meziválečném období (1918–1945)	98
4.1.	Všeobecná charakteristika období	98
4.2.	Ideologicko-politická polarizace tělovýchovného a sportovního hnutí	101
4.3.	Mezinárodní dělnické tělovýchovné a sportovní hnutí	103
4.4.	Reformování tělovýchovných systémů	104
4.5.	Vývoj tělesné výchovy a sportu žen	106
4.6.	Školní tělesná výchova a mládežnické sportovní hnutí	106
4.7.	Vývoj sportovního a olympijského hnutí	107
5.	Vývoj sportu po roce 1945	112
5.1.	Všeobecná charakteristika období	112
5.2.	Charakteristika vývoje sportu po roce 1945	113
5.3.	Vývoj sportu v kapitalistických zemích do roku 1989	113
5.4.	Vývoj sportu v socialistických zemích do roku 1989	115
5.5.	Mezinárodní spolupráce ve sportovním hnutí	118
5.6.	Vývoj sportu po roce 1989	119
5.7.	Vývoj olympijského hnutí	121

ZÁKLADNÍ LITERATURA 129

II. DÍL – Přehled národních dějin sportu

I. DĚJINY SPORTU NA ÚZEMÍ ČESKÝCH ZEMÍ DO ROKU 1848

1.	Tělesné aktivity v období raného feudalismu (5.–11. st.)	131
2.	Tělesné aktivity v období vrcholného feudalismu (12.–16. st.)	134
2.1.	Tělesné aktivity feudálů	134
2.2.	Tělesná kultura ve městech	135
2.3.	Tělesné aktivity lidu na venkově a ve městech	136
3.	Tělesné aktivity v období rozkladu feudalismu (16. st.–1848)	137
3.1.	Tělesná výchova v období humanismu	137
3.2.	Tělesná výchova a sport v období národního obrození	139

II. DĚJINY SPORTU DO VZNIKU ČESKOSLOVENSKA (1848–1918)

1. Společenské poměry 142
2. Počátky spolkové tělovýchovy 143
 - 2.1. Sokol 143
 - 2.2. Dělnická tělovýchova 146
 - 2.3. Orelské hnutí 147
 - 2.4. Německé hnutí 147
3. Vývoj sportovního hnutí 149
4. Turistické a skautské hnutí 152
5. Formování školní tělesné výchovy 153

III. DĚJINY SPORTU V OBDOBÍ PRVNÍ ČSR (1918–1939)

1. Společenské poměry 155
 - 1.1. Pluralita tělovýchovného a sportovního hnutí 155
 - 1.2. Státní péče o tělesnou výchovu a sport 156
2. Tělovýchovné hnutí 157
 - 2.1. Rozmanitost tělovýchovného hnutí 157
 - 2.2. Tělovýchovné spolky 158
 - 2.2.1. Československá obec sokolská 158
 - 2.2.2. Orel 159
 - 2.2.3. Polarizace dělnického tělovýchovného hnutí 159
 - 2.2.4. YMCA, YWCA 160
 - 2.2.5. Menšinové tělovýchovné spolky 161
3. Sportovní hnutí 163
 - 3.1. Charakteristika sportovního hnutí 163
 - 3.2. Úspěchy československého sportu 166
 - 3.3. Sporty v ostatních spolkách a ve školách 167
4. Turistické a trampské hnutí 169
5. Školní tělesná výchova 170

IV. DĚJINY SPORTU V OBDOBÍ PROTEKTORÁTU (1939–1945)

1. Společenské poměry 172
2. Tělovýchovné hnutí 172
3. Sportovní hnutí 173
4. Protinacistický odboj tělocvikářů a sportovců 174

V. DĚJINY SPORTU V OBDOBÍ LIDOVÉ DEMOKRACIE (1945–1948)

1. Společenské poměry a sjednocovací koncepce sportovního hnutí 176
 - 1.1. Vláda Národní fronty 176
 - 1.2. Dvě koncepce sjednocení 177
2. Průběh sjednocení 178
3. Sportovní hnutí 179

VI. DĚJINY SPORTU V OBDOBÍ SOCIALISMU (1948–1989)

1. Charakteristické znaky socialistického sportovního hnutí 181
2. Vývoj sportovního hnutí v rámci sjednoceného Sokola (1948–1952) 182
 - 2.1. Společenské poměry 182
 - 2.2. Sjednocení hnutí na bázi ČOS 182
 - 2.3. Tělovýchovná a sportovní činnost 184
3. Vývoj sportovního hnutí v období státního řízení (1953–1956) 189
 - 3.1. Společenské poměry 189
 - 3.2. Státní řízení tělesné výchovy a sportu 189
 - 3.3. Tělovýchovná a sportovní činnost 191
4. Československý svaz tělesné výchovy a sportu do roku 1968 193
 - 4.1. Společenské poměry 193
 - 4.2. Zrušení státního řízení a vznik ČSTV 194
 - 4.3. Tělovýchovná a sportovní činnost 196
5. Vývoj sportovního hnutí v letech 1969–1989 200
 - 5.1. Společenské poměry 200
 - 5.2. Proměny organizační struktury hnutí 201
 - 5.3. Tělovýchovná a sportovní činnost 201

VII. VÝVOJ SPORTU PO ROCE 1989

1. Vývoj sportovního hnutí v letech 1989–1992 207
 - 1.1. Společenské poměry 207
 - 1.2. Transformace sportovního a tělovýchovného hnutí 208
 - 1.2.1. Profilování spolkové sféry 211
 - 1.2.2. Státní sféra 213
 - 1.3. Tělovýchovná a sportovní činnost 213
2. Vývoj sportovního hnutí od roku 1993 216
 - 2.1. Společenské poměry 216
 - 2.2. Státní sféra 216
 - 2.2.1. Legislativa 217
 - 2.2.2. Financování a podpora sportu 217
 - 2.2.3. Školní tělesná výchova 218
 - 2.3. Vývoj spolkové sféry 219
 - 2.4. Tělovýchovná a sportovní činnost 222

ZÁKLADNÍ LITERATURA 234

ÚVOD

Zkoumání a studium **dějín sportu** je nevyhnutelné pro přípravu kvalifikovaných tělovýchovných a sportovních odborníků. Dějiny sportu jsou **tradičním předmětem** už od vzniku prvních vzdělávacích kurzů učitelů tělesné výchovy (1871). Autorské zázemí zpočátku tvořili činovníci jednotlivých tělovýchovných spolků. V Sokole k nim patřili např. M. Tyrš, J. Scheiner, L. Jandásek, J. Pelikán, A. Fikar, J. Křen, ve Svazu dělnických tělocvičných jednot R. Silaba, L. Vaverka, ve Federaci dělnických tělocvičných jednot V. Mucha. K dalším autorům dějin sportu patří P. Bureš, J. Plichta, sportovní žurnalisté a jiní nadšenci. Od poloviny minulého století k rozvoji dějin sportu přispěli především vysokoškolské pedagogové F. Krátký, J. Marek, G. Šorm, F. Prošek, L. Reitmayer, P. Ježek, L. Závodník, J. Kössl, M. Waic, V. Olivová, F. Kolář, na Slovensku K. Stráňai, J. Perútka, J. Grexa, M. Bobřík.

Dějiny sportu jsme znali pod různými názvy. Pro naše země, kde hrály tělovýchovné organizace často významnou společenskou úlohu a rozhodně nebyly identické se sportovními kluby, nemohly v názvu chybět dějiny tělesné výchovy jako přinejmenším rovnocenný pendant dějin sportu. V období socialismu se používal pojem dějiny tělesné kultury. Tento integrální pojem zahrnoval tělesnou výchovu, sport, turistiku a všechny pohybové aktivity. Ačkoli v tomto případě šlo převážně o sovětský socialistický export (pojem tělesná kultura je znám i ze starších období), je možné, že jsme se ho pod záminkou deideologizování trochu lehkovážně zrekli a v zájmu pojmové kompatibility se světem používáme „zastřešující“ termín **sport**. Sport jako univerzum chápeme v nejširších souvislostech: nejen jako specifickou činnost zaměřenou na soutěživost a dosahování výkonnosti anebo maximálního výkonu, ale jako všechny fyzické aktivity, zaměřené na kultivaci přírodního základu člověka, na jeho humanizaci, tedy v intencích pojmů bývalé tělesné kultury či tělesné výchovy a sportu. Proto budeme převážně používat pojem sport v univerzálním „zastřešujícím“ významu i pro starší období, v kterých pojem sport neznali. Složitější je to u národních dějin sportu. Tělovýchovné jednoty vznikaly dříve než sportovní kluby a svým počtem je převyšovaly, proto se u nás uplatnil nadlouho tradiční pojem tělovýchovné a sportovní hnutí. Toto pojmenování v případě národních dějin sportu také zčásti respektujeme.

K tvorbě **nových učebních textů** z dějin sportu nás vedly vícere okolnosti: stálý nedostatek kompaktní studijní literatury, poplatnost starších publikací jednostrannému marxistickému pohledu na dějinný vývoj sportu a s tím související potřeba

přehodnocení vývoje sportu, nutnost sjednocení různorodých materiálů a rozdílných interpretací, jakož i potřeba jejich systemizace.

Dalším důvodem byla potřeba zachytit nejnovější vývoj světového i českého sportu v posledních desetiletích. Nejdříve v podobě skript vyšel přehled světových dějin sportu (2007), na to v této učebnici navazuje přehled národních dějin sportu. Poslední kapitolu o vývoji sportu v České republice od roku 1989 zpracovala Mgr. Milena Strachová (žel, zde prakticky nedisponujeme archivními materiály a dostatkem publikací), ostatní kapitoly včetně úvodu zpracoval Prof. PhDr. Ján Grexa, PhD. Ze slovenštiny přeložili kapitoly I. dílu PaedDr. Jan Ondráček, Ph.D., kapitoly II. dílu Mgr. M. Strachová.

Předmětem dějin sportu je vývoj sportovní teorie a praxe, prostředků sportu (hlavně tělesných cvičení) od nejstarších časů po současnost ve světovém i národním kontextu. **Úlohou** dějin sportu je vědecky vysvětlit vznik a vývoj sportu, jeho organizačních forem, prostředků a metod ve spojení s celkovými podmínkami života společnosti.

Dějiny sportu jsou **aplikovanou** vědou všeobecných dějin a vycházejí ze stejných pojmů, úloh, metod. I v našem případě chápeme **historii** sportu jako objektivní proces jeho historického vývoje (jako dějiny) na jedné straně, jednak jako vědeckou reflexi tohoto vývoje – vědecké zkoumání a vysvětlování minulosti (jako dějepis) na straně druhé. **Historiografie** je popis historických jevů, historické spisy.

Úlohou historika je:

1. zjišťování a ověřování historických faktů,
2. výběr historických faktů na základě jejich kritického zhodnocení,
3. objasňování souvislostí, zevšeobecňování událostí a formulování závěrů.

Při plnění úloh podstupuje historik následující **fáze** (etapy) historické práce:

- heuristika (shromažďování materiálu, odborné literatury a pramenů),
- vnější a vnitřní kritika pramenů,
- interpretace pramenů a jejich syntéza do kompaktního celku.

Historický fakt je základní prvek objektivní historické reality, předmět a produkt historického poznání. Hlavním zdrojem historického poznání je **historický pramen**, ať už písemný (úřední, soukromý, printový), obrazový (mapa, plán, fotografie, film apod.), hmotný (archeologický nález, medaile apod.) či ústní (tzv. orální historie). Pod **historickou kritikou** rozumíme posouzení pravosti historického pramene. Vnější kritika zkoumá původnost pramene, vnitřní kritika objektivnost pramene.

Historické metody se rozdělují na

1. všeobecné (analýza, porovnávání, hodnocení, syntéza, generalizace, statistika, logické metody),
2. specifické (přímá, nepřímá, genealogická, filologická, geografická).

Historický výzkum se opírá o poznatky **archeologie** (vyhledávání a výzkum hmotných pramenů), **archivnictví** (výběr, shromažďování, ochrana a třídění písemných dokumentů) a **muzeologie** (shromažďování památek materiální povahy). Do kategorie **pomocných věd historických** patří demografie (věda o reprodukci obyvatelstva), diplomatika (nauka o pravosti listin), epigrafika (nauka zabývající se studiem starých nápisů), genealogie (studium vývoje rodů), heraldika (nauka o znacích a erbech), historická antropologie (věda o původu a vývoji lidských skupin), chronologie (nauka o měření času), metrologie (nauka o mírách), numismatika (nauka o platidlech), paleografie (nauka o písmech a jejich vývoji), paleontologie (nauka o vyhynulých rostlinách a živočiších), sfragistika (nauka o pečetích), dále státní a právní vědy a statistika.

Obsah historického bádání je možné členit z hlediska věcného, prostorového nebo časového – v těchto případech hovoříme o **periodizaci dějin**. Periodizace dějin záleží na konvenci historiků, jednotná periodizace však neexistuje (nejvíc odlišností je při určení počátku novověku). Pro naše potřeby rámcového studia dějin sportu můžeme akceptovat periodizaci s přihlédnutím k evropským relacím:

PRAVĚK 2 500 000–4000 <i>potřeba rozvoje fyzických schopností a zručností jako základního existenčního předpokladu; zdroje vzniku fyzických aktivit podobných sportu:</i> – práce – instinkt – intelekt	• paleolit (2,5 mil.–8000) • mezolit (8000–6000) • neolit (6000–3300) • eneolit (3300–2300) • bronzová doba (2300–800) • železná doba (800–)	• přechod od stáda k matriarchátu, štipané kamenné nástroje • kořistnický způsob života • přirozená dělba práce • usedlý způsob života • první společenská dělba práce • domestikace obilnin • sběr, rybolov, drobný lov • polní hospodářství, chov zvířat • patriarchát • vznik zemědělských osad • výroba měděných nástrojů • vznik válek • bronzové zbraně a nástroje • železné nástroje • vznik rodové šlechty
STAROVĚK 4000–476 n. l. <i>dominance vojenské tělesné přípravy; vyloučení otroků a žen z cvičení a her; vznik teorie „sportu“; harmonický ideál, sport jako systémová součást života v antickém Řecku, OH; gladiátorství v Římě</i>	• starověký Východ (4000–500 před n. l.) • euroasijská antika (500–476 n. l.)	• vznik třídní otrokářské společnosti • formování státních útvarů (od městských po světové říše) • finanční hospodářství a světový obchod • používání písma • vznik vědy, školství a jejich rozvoj • předkřesťanská náboženství a počátek křesťanství

STŘEDOVĚK 476–1640 <i>negativní postoj křesťanství k tělesným cvičením, hrám a zábavám; stavovská diferenciacie sportovních aktivit; rytířská výchova; humanismus – obnova antické gymnastiky, obnovení teorie TV; formování sportů</i>	• raný středověk (476–1000) • rozvinutý středověk (1000–1400) • pozdní středověk (1400–1640)	• naturální hospodářství • nestálost států – feudální rozdrobenost • finanční hospodářství, vznik měst • centralizované stavovské monarchie • nástup kapitalistických vztahů a formování buržoazie • absolutistické monarchie
NOVOVĚK 1640 – současnost <i>vznik moderního sportu a národních tělovýchovných systémů; povinná školní TV; vznik autonomní TVS mládeže a žen; rozvoj sportovních věd; mezinárodní sportovní hnutí, obnovení OH a jejich vývoj; zpolitizování sportu, komercializace a profesionalizace</i>	• vítězství kapitalismu (1640–1789) • rozvoj kapitalismu (1789–1870) • imperialismus (1870–1914) • nejnovější dějiny I (1914–1945) • nejnovější dějiny II (1945–)	• původní akumulace, postupné prosazování kapitalistických vztahů • průmyslová revoluce, stroková výroba • internacionalizace ekonomiky, politiky a kultury • kolonialismus • vyhrocování světových konfliktů • nástup totalitních systémů (fašismus, nacismus, komunismus) • bipolární rozdělení světa • pád komunismu v Evropě • postindustriální společnost

V případě národních dějin sportu je periodizace odlišná, zodpovídající specifickému historickému vývoji v Českých zemích a v bývalém Československu:

4. st. – 1848	Období od příchodu Slovanů na naše území do buržoazní revoluce	• <i>unifikovaný vývoj tělesné výchovy a sportu v celé středověké Evropě</i> • <i>rozdíly vývoje – asynchronnost a etnická specifika lidových her a zábav</i> • <i>absence školní tělesné výchovy a teorie sportu až do období humanismu</i> • <i>na přelomu 18. a 19. století přesun těžiště fyzických aktivit z venkova do měst</i> • <i>v polovině 19. století nástup školní tělesné výchovy a tělesné výchovy dospělých v soukromých gymnastických ústavech</i> • <i>první počátky moderního sportu v 19. století</i>
1848–1918	Období do vzniku první Československé republiky	• <i>po porážce revoluce nástup policejního režimu Bachova absolutismu, po jeho pádu zlepšení podmínek pro rozvoj národního hnutí včetně spolkového života</i> • <i>vojenské porážky Rakouska přinutily vládu pozvednout tělesnou zdatnost obyvatelstva cestou zakládání tělovýchovných spolků a zaváděním povinné tělesné výchovy do škol</i> • <i>první českou tělovýchovnou organizací byl Sokol (1862), který měl zásluhou M. Tyrše vlastní tělocvičnou soustavu</i> • <i>v posledním desetiletí 19. století se začalo formovat i dělnické a katolické tělovýchovné hnutí (SDTJ, resp. Orel)</i> • <i>české sportovní hnutí se formovalo od 60. let 19. století, zpočátku se sport rozvíjel v Sokole, pak samostatně v česko-německých a od poloviny 70. let v českých spolcích</i> • <i>sportovní spolky se zaměřovaly na technickou činnost a zachovávaly si apolitičnost</i> • <i>český sport v mezinárodním kontextu obhájil národní samostatnost</i> • <i>organizovaná turistika má počátky v Sokole, ale od 80. let 19. století se rozvíjí jako samostatná složka</i> • <i>po odmítnutí v Sokole se samostatnou cestou na začátku 20. století ubíral i skauting</i>

1918–1939	Období meziválečného Československa	• vznik Československa v roce 1918 je mezníkem v novodobém vývoji Čechů a Slováků • Československo se zformovalo jako demokratický parlamentní stát s početnými národnostními menšinami • zdrojem četných rozporů v meziválečném období byla koncepce jednotného politického československého národa („čechoslovakismu“) • pluralitní politický systém se odrazil ve struktuře celého sportovního a tělovýchovného hnutí • po vzniku ČSR přenášelo vyspělé české hnutí působnost na Slovensko • na rozdíl od tělovýchovných spolků si sportovní hnutí zachovalo apolitický ráz a sport se v drtivé většině vyvíjel na bázi amaterismu
1939–1945	Období druhé světové války a Protektorátu Čechy a Morava	• po rozbití ČSR a vytvoření „Protektorátu“ rozdílný postoj okupační správy k tělovýchovným spolkům a k „apolitickému“ sportu • postupné zrušení tělovýchovných organizací s výjimkou SDTJ • ponechání sportovních organizací, zrušeny však byly mezinárodní styky českých sportovců • pro převýchovu české mládeže v nacistickém duchu bylo zřízeno Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě • velký počet českých a slovenských příslušníků hnutí se aktivně podílel na protifašistickém odboji
1945–1948	Období tzv. lidové demokracie	• období od května 1945 do února 1948 je obdobím „lidové demokracie“, systému omezené nebo částečné demokracie • soužití Čechů a Slováků se neuplatnilo v podobě česko-slovenské federace, ale v tzv. asymetrickém modelu • vykrytalizovaly dva principy sjednocení – princip organického sjednocení na bázi jediné organizace a princip volnějšího federativního sjednocení více subjektů • organické sjednocení důsledně prosazovali komunisté a jejich stoupenci, za federativní sjednocení začaly vystupovat nekomunistické strany a všechny tělovýchovné spolky (kromě Federace proletářské tělovýchovy) sportovní, turistické organizace a skauting • již vr. 1945 navázání kontaktů českých a slovenských sportovních svazů, obnovení celostátních ústředí a nejvyšších soutěží

1948–1989	Období socialistické tělovýchovy a sportu 1. 1948–1952 (období jednotné dobrovolné organizace ČOS) 2. 1953–1956 (období státního řízení – SV TVS, SIV TVS) 3. 1957–1989 (období dobrovolné organizace ČSTV)	• <i>nastolení modelu sjednocené tělovýchovy – jedinou organizací se stal nejdříve „obrozený“ Sokol, pak nastoupilo období státního řízení a r. 1957 opět nastoupila dobrovolná organizace ČSTV</i> • <i>branně-technické sporty řídil Svazarm</i> • <i>v celém období socialismu se zvýšila působnost státních a územních orgánů</i> • <i>v socialistickém systému převládal direktivní, centralizovaný a administrativní způsob práce, doprovázený přílišnou ideologizací a politizací</i> • <i>pozitivem tohoto období je rozvoj tělovýchovného školství a vědy, zavedení dlouhodobých soutěží i nárůst odborných kádřů, trenérů a cvičitelů</i> • <i>stálým problémem byl nedostatečný rozvoj masové tělesné výchovy</i> • <i>podpora vrcholového sportu z politických důvodů podle zásady, že vrcholový sport je jedna z mála oblastí, kde lze rovnocenně soupeřit s nejvýspějšími státy světa</i> • <i>preferování falešného amatérismu a řízené zneužívání dopingu v systému vrcholového sportu</i>
1990–	Období po pádu komunismu v ČSSR a po vzniku České republiky	• <i>obnovení demokratického zřízení po listopadu 1989 a vytvoření demokratické Československé federativní republiky</i> • <i>obnovení pluralitního modelu a samostatnosti subjektů sportovního hnutí</i> • <i>pokračování demokratického vývoje hnutí po vzniku samostatné České republiky</i>

I. DÍL

PŘEHLED SVĚTOVÝCH DĚJIN SPORTU

I. DĚJINY SPORTU V PRAVĚKU (cca 2,5 mil.–4000 před n. l.)

1. VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA PRAVĚKU, VZNIK A VÝVOJ ČLOVĚKA

Pravěk neboli prehistorické období je časově nejdelší úsek v dějinách lidstva, ohraničený obdobím od začátku vývoje člověka (cca 2,5 mil. let) do nástupu agrární revoluce a počátkem civilizace (cca 4000 let př. n. l.). Historická rekonstrukce tohoto období je odkázána pouze na vědecké poznatky archeologie, historické antropologie a etnografie. Hodnověrné doklady o formování „sportovních“ aktivit poskytují jeskynní kresby a malby.

Člověk patří v zoologickém systému do řádu primátů a savců – první představitelé se objevili před 65 mil. lety na rozhraní druhohor a třetihor, samotný člověk ve čtvrtohorách. Vývoj člověka byl velmi složitý, doprovázený existencí většího množství typů předchůdce člověka, přitom linie lidských předků není přímočaře postupná: mnohé z různých druhů žily současně a tvořily boční vývojové větve. Proto všechny teorie o vzniku člověka mají hypotetický charakter a názory odborníků se rozcházejí. Jisté je, že lidstvo má své kořeny v severní a východní Africe. Dřív, než se naši předkové rozšířili na jiné kontinenty, uměli už chodit vzpřímeně, vyrobit si nástroje a používat oheň.

Vývoj člověka probíhal od živočišného předka **ramapita** přes předchůdce člověka **hominida** (rody *Ramapithecus*, *Paranthropus*, *Australopithecus*) až k typu **homo sapiens** (*habilis*, *erectus*, *sapiens*). Zhruba před 2 mil. let se objevil **homo habilis** (člověk zručný), před 600 000 lety **homo erectus** (člověk vzpřímený), a před 70 000 lety **neandrtálec** (který jako vedlejší větev vyhynul a není bezprostředním lidským předkem), před 35 000 lety **homo sapiens sapiens** (člověk rozumný), který vystupoval v různých částech světa a v různých podobách. Asi před 30 000 lety se rozštěpilo lidstvo na europoidy, mongoloidy a negroidy, před 2000 lety se vyčlenili Indoevropani.

Vývoj člověka nejprve probíhal jako **přírodní proces** podle zákonitostí biologické evoluce a vývojové změny z biologického hlediska proběhly ve třech fázích:

1. hominidiace – komplex pánve a dolních končetin, související s bipedální chůzí – bipedií (z okruhu ramapitů na prvního hominida – australopita);
2. hominizace – komplex ruky a lebky, související se zdokonalující se činností ruky a mozku (z australopita na homo habilis);
3. sapientace – zvětšování mozkové části lebky na úkor tvářové části a vývoj bradového výběžku (od homo habilis na homo sapiens).

Zároveň vývoj člověka probíhal jako **sociálně-kulturní proces**, podmíněný společenským způsobem života, protože člověk jako homo sapiens je **biosociální** bytost. Je produktem jak biologického, tak i sociálního vývoje – **antroposociogeneze**. Při vývoji na sociokulturní bázi dotvářely člověka vztahy ve společenství – rozvoj komunikace, abstraktního myšlení, rituálů, dělby práce, jakož i rozsáhlá migrace.

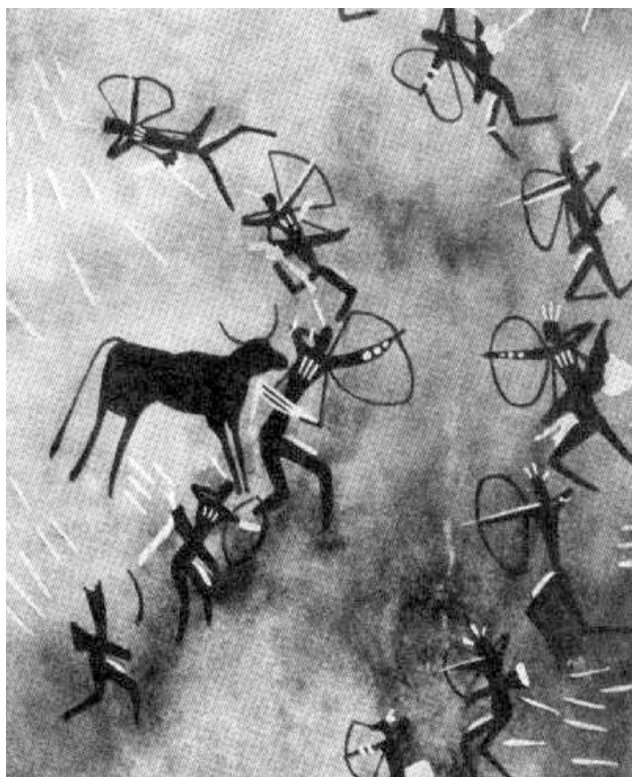
Vývoj společnosti neprobíhal synchronně – když byla v Evropě ještě doba prehistorická, na Předním východě už existovala rozvinutá kultura, proto je periodizace pravěku jen přibližná a orientační:

mezolit (8000–6000)	• další zdokonalování tělesných schopností a zručností • cvičení s vrhacími nástroji (sekera, luk a šíp, oštěp); počátky loveckých her
neolit (6000–3300)	• namísto úplné podřízenosti přírodě přežívání samostatného individua stojícího v opozici k přírodním silám – počátky organizované činnosti v rámci rituálů, her a cvičení • jízda na zvířatech • vojenská tělesná příprava
eneolit (3300–2300)	• bojové hry, cvičení se zbraněmi
bronzová doba (2300–800)	• bojový vůz (cca 1500), kůň jako jízdní zvíře (cca 900) • agón jako prvotní základ sportovního soutěžení
železná doba	• sociálně diferencovaná tělesná příprava

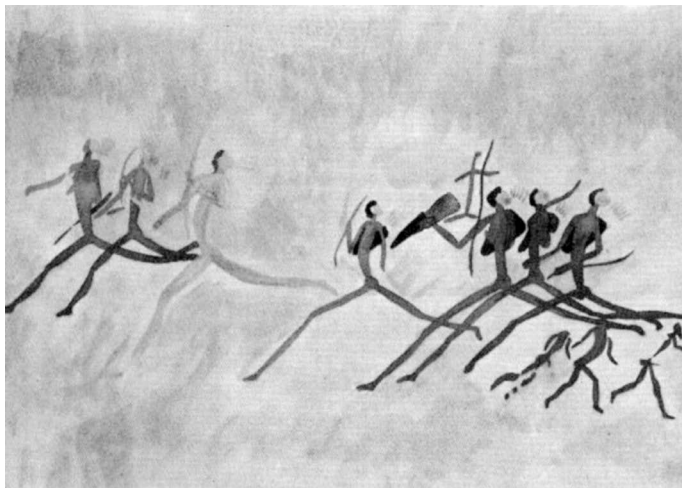
2. VZNIK A VÝVOJ TĚLESNÝCH CVIČENÍ A DALŠÍCH FYZICKÝCH AKTIVIT

Při zrodu „sportu“ (přesněji tělesných aktivit předcházejících sportovní činnosti) stály tři vzájemně propojené biopsychosociální zdroje: **instinkty** (odvozené od přirozené náklonnosti ke hře), **práce** a **intelekt**.

Pohyb je základním projevem existence člověka. Úroveň života byla úplně závislá na úrovni jeho pohybových schopností a individuální nedokonalost ho nutila sdružovat se do kolektivu. Existenční zápas o přežití spojený s pracovní činností vedl člověka k pochopení mezi efektivitou práce a přípravou na práci. Napodobovací činností v rámci pracovní výchovy nebo prací samou se připravoval na práci – především na lov. Opakované a zdokonalené imitační pohyby vedly na jedné straně k efektivnější práci, což umožňovalo vytváření **volného času**, kde vznikl prostor

*Boj o zvíře (Afrika,
jeskynní malba ze
starší doby kamenné)*

*Běžící (Jižní
Afrika, nástěnná
malba, asi 8000
př. n. l.)*

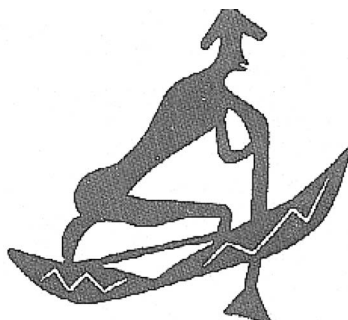
pro mimopracovní činnost (obřady, rituály, hry). Na druhé straně tato cvičení – spojená se schopností abstraktního myšlení – rozšiřovala pohybovou škálu člověka a vedla ke vzniku **abstrahovaných** (ne pracovních) pohybů, používaných ve volném čase. Existence volného času tak umožnila člověku další přípravu na práci a boj, na odpočinek, slavnosti, obřady (rituální tance, běhy, zápasy) a hry. Hra se stala kompenzačním protikladem práce. V tomto stadiu se zřejmě formoval i **soutěživý** charakter uvedených činností. Široká paleta cvičení, her a zábavy ve volném čase, postupné oddělování těchto činností od práce a přímé přípravy na práci zrodily „sport“ – tělesné cvičení ve vlastním slova smyslu.

Souhrnně řečeno: záměrně realizovaný pohyb sloužící k přežití (přirozené pohyby jako chůze, běh, skoky, překonávání překážek, plavání, zvládání nástrojů a zbraní) tvoří **základní** předpoklad vzniku tělesných cvičení.

Další rozšiřování a kultivace instinktivních pohybů – cvičení se zbraní, jízda na zvířeti a plavidle, obranná činnost (při vzniku lidských konfliktů) – můžeme považovat za **druhý** předpoklad vzniku tělesných cvičení.

Lyžaři z doby kamenné

Jízda na kajaku

Postupně vznikající činnost mimopracovního charakteru (obřady formou estetického pohybu – tance, her a rituálů) je **třetím** z předpokladů vzniku tělesných cvičení.

Zároveň pohyb v individuální rovině byl jako biopsychosociologický jev spojený s uvolněním, hrou, rozptýlením, zábavou a soutěžením v kolektivu. V sociální rovině se od počátku projevoval jako sociální jev, determinovaný jak sociálně-kulturní úrovní konkrétní společnosti, tak i hodnotami, které tato společnost uznávala.

Indiánský hráč předchůdce hry lacrosse v slavnostním úboru

Už na začátku lidských dějin byly tedy fyzické aktivity neodmyslitelné a nenahraditelné v procesu antroposociogeneze. Činnosti podobné sportu se zrodily s potřebou přežití, společného úsilí v existenčním boji o život, v povinnosti kooperovat. Tělesná cvičení, hry, „herní“ rituály, cvičení, zábavy plnily socializační funkci, upevňovaly organizační a mentální formování dané společnosti, učily koordinaci činností a subordinaci v rámci přidělených rolí. Zároveň tu existovaly i „ekecheirické“ mírové prvky. Při velké **iniciační slavnosti**, kdy byli mladíci přijímáni do společnosti mužů, se ocitli

mimo obvyklý zákon a běžná pravidla nejen oni; v celém kmeni utichly spory. Všechny činy odplaty byly dočasně zastaveny.

Je fakt, že mnohé činnosti byly spojeny i s nutností zabíjet zvířata nebo lidi v nelítostném boji o přežití. Šlo o projevy přirozené agresivity a nevyhnutelného egoismu, ne však o zabíjení pro zabíjení. Tento nevyhnutelný egoismus vedl některé filozofy a sociology k negativním názorům na sport. Například sociální filozof a kulturní historik T. L. W. Adorno tvrdí, že sport je zvyk a ideál barbarské doby, doby násilí, útlaku a kořistnictví. Charakterizuje ho hrubost a agresivita, proto je falešnou aktivitou, kanalizací energie, investicí nesmyslné činnosti s podvodnými znaky vážnosti a významnosti.

Bohužel, nevyhnutelná agresivita v rámci boje o život se paralelně transformovala jak do zbytečné agresivity v rámci lovu, tak postupně do privilegované zábavy pro vyšší sociální vrstvu, později v rámci boje, válek, ale i zábavy vůbec.

3. FORMY TĚLESNÝCH AKTIVIT

Prvky sportu se zformovaly už v paleolitu, v období matriarchátu. Z tohoto období jsou vedle tělesných cvičení doložené první **hry** (lovecké) a **speciální předměty** (míče, koule, šermířské hole, cvičná kopí, dětský prak, luk, hokejky apod.). I když celý společenský život včetně edukace byl společný, existovaly při společných zábavách a soutěžích i speciální ženské soutěže (včetně pěstních soubojů o „ženicha“). Také jsou doložené iniciační slavnosti, které původně sloužily jako důkaz sexuálního dozrávání jedince.

V období patriarchátu, v neolitu, se zrodem vojenských konfliktů vznikaly i pojmy bojové cti a slávy, proto se do popředí zájmu dostaly **bojové hry**. Rostoucí význam mužů v ekonomice společnosti se projevil specializací mužských iniciačních rituálů: Měly demonstrovat sílu, obratnost, vytrvalost, snášení námahy a bolesti. Například kmen Bororů předepisoval zkoušky v zápase a v běhu kombinovaném s hodem kopím na cíl. Indiánský kmen Tarahumarů měl iniciační zkoušku v běhu na velkou vzdálenost až do úplného vyčerpání. Členové afrického kmenu Watusů museli přeskočit vlastní výšku; odrazem z mraveniště termitů dosahovali výkonů až 250 cm.

Američtí Indiáni, obyvatelé Polynésie, některé kmeny v Asii a Africe, Eskymáci ovládali plavání, potápění a pádlování na kánoi, respektive kajaku. Lodě, jako vlastně všechny tehdejší dopravní prostředky (sněžnice, blatnice, sáně, brusle, jízdní zvířata), postupně sloužily k různým rituálům a soutěžním hrám.

Zdokonalení pracovních nástrojů způsobilo, že některé starší nástroje (kyj) se definitivně přeměnily na speciální nástroje pro hry, např. pro pozemní hokej (Čína, Persie, Indie, severní Amerika – *pallilo*, Egypt, staří Slované – *čur*). Populární byly i další míčové hry. Indiánský kmen Toltéků pěstoval hru podobnou basketbalu – *tlachtli* (čti *tlačtli*). Známé byly i kopací hry nebo hry, kdy se míč odbíjel rukama. Tyto hry jsou předchůdci ragby, fotbalu nebo tenisu. Oblíbené byly i cílivé hry (pomocí házení hole nebo střelbou z luku na cíl).

Nástup zemědělství přinesl nové hry, jako hry se zvířaty nebo na zvířata. S tím souvisela jízda a prvopočátek dostihů, jezdecké pólo v Persii, akrobacie na zvířatech (např. přeskoky přes býka) či imitace souboje s lovenými zvířaty, které se skládaly z běhu, lukostřelby, hodu oštěpem nebo střelby z praku a ze zápasu.

Kolektivní charakter měly i hry s prvky boxu a zápasu (pěštní hra starých Slovanů *stěna proti stěně*). Fyzické aktivity zastupoval šerm holí, zápasy, pěštní boj, zvedání břemen a i nadále tanec (obřadní, plodnosti, válečný, lovecký).

Součástí těchto aktivit byly cviky rovnováhy a šplh, což souviselo s prvotní gymnastikou a akrobacií, ať už na sloupech a lanech, nebo na býcích, na hrazdách apod.

Shrnutí

- Pravěk (prehistorické období) je časově nejdelší úsek dějin, trvající od začátku vývoje člověka (cca 2,5 mil. let) do nástupu zemědělské revoluce a počátků civilizace (cca 4000 let př. n. l.).
- Vývoj člověka probíhal v rámci antroposociogeneze jako přírodní proces a zároveň jako sociálně-kulturní proces. Vývoj člověka a společnosti probíhal v různých částech světa rozdílně.
- Při zrodu tělesných aktivit předcházejících sportovní činnosti stály tři vzájemně propojené biopsychosociální zdroje: přirozené instinkty, práce a intelekt.
- Základním předpokladem vzniku tělesných cvičení byly záměrně realizované pohyby sloužící k přežití, druhým předpokladem bylo abstrahování těchto pohybů, třetím předpokladem kultivace pohybů v nepracovní, volnočasové rovině.
- Tělesná cvičení, hry, „herní“ rituály a zábavy plnily socializační funkci, upevňovaly organizačně a mentálně formování konkrétní společnosti.
- K formám tělesných aktivit patřila chůze, běhy, skoky, hody, vrhy, plavání, pádlování na kánoích a kajaku, jízda na zvířatech, šerm holí, zápasy, pěštní boj, zvedání břemen a tance (obřadní, válečné, lovecké, plodnosti).

- Pro hry (rituální, lovecké, zemědělské, bojové, cílové, míčové, úpolové, se zvířaty) se postupně vyčlenily speciální předměty.
- Součástí tělesných cvičení byly cviky rovnováhy a šplh, což souviselo s prvotní gymnastikou a akrobacií (na sloupech, lanech, hrazdě a zvířatech).

Doporučená literatura

FRIČ, A.: Indiáni Jižní Ameriky. Praha 1957.

KOL.: Rodinná encyklopedie světových dějin. Praha 2000.

KRÁTKÝ, F.: Dějiny tělesné výchovy I. Od nejstarších dob do roku 1848. Praha 1974.

KŘEN, J.: Z dějin cvičení tělesných v Čechách. Praha 1901.

STINGL, M.: Indiánský běžec. Praha 1969.